

zamjenjivanje slučajnošću čini postmoderno vrijeme shizofrenim - "Slomom označujućeg lanca dobivamo krhotine odvojenih i bezodnosnih označitelja - drugim riječima - shizofreniju." Karakteristika postmoderne kao epohe jest "življenje u perpetuirajućoj sadašnjosti koja briše tradiciju na način kakav su je imale prethodne generacije".

Jean Baudrillard posebno je važan zbog svojih interpretacija komunikacija i medija, za objašnjavanje čijih efekata je razvio važnu i utjecajnu teoriju "simulacije" i "simulakruma" (uostalom, aktualnost njegovih postavki potvrđena je događajima u New Yorku (WTC) i Afganistanu te načinom na koji su ti događaji prikazivani u medijima). Prema Baudrillardu, ušli smo u eru hiperrealnosti, čiji je temelj globalni sveobuhvatni utjecaj i posredovanje medija. Njihova totalna, kapilarna prisutnost u svim sferama i preobilnost informacija dovodi do stanja sličnog onom što je Jameson opisao kao shizofreno. Ili, u Krivakovoj interpretaciji: "U postmodernom simulakrumu, sama je stvarnost desemantizirana kao takova, a simulacija je preuzela cijeli ustroj prikazivanja. Nema više stvarnosti, postoji samo hiperrealitet civilizacije simulakruma." Označiteljske prakse gube smisao i sve se odvija u "stalnoj međuigrzi označitelja" čime je desosirovska lingvistička koncepcija izgubila značenje.

Nakon prikaza postmodernog tematiziranja medija, s posebnim osvrtom na Paula Virilia, fenomen *cyberspacea* i Agentur BILWET, Krivak se vraća sintezi onoga što je najavio naslovom knjige, dakle tematiziranja postmoderne - završetak knjige bavi se problemom postmoderne kao epohe. Karakteristike postmodernog stanja, oprečnog projektu Moderne, Krivak sumira u sljedećem nizu: "kraj povijesti, raspad subjekta, fragmentiranost iskustva svakodnevne egzistencije; de-centriranost, fraktalnost, teorije kaosa; preobražaj paradigme o objektu kao zrcalu subjekta u onu o zaslonu i kompjutorskoj mreži, virtualna realnost i civilizacija simulacije koja je odmijenila "stvarnost" kao takvu; umjetnost

koja se više ne rukovodi modelom reprezentacije, već koja u koncepciji "uzvišenog" (*sublime*) nastoji prikazati ono ne-prikazivo; međuprožimanje svih sfera života u kojima ono zanstveno, moralno i estetsko gube svoju specijaliziranost u jednoj intergriranosti koja nije sustavno uređena već centrifugalno disperzirana na obode, daleko od jednog nadređenog središta; poststrukturalističko nasljeđe teksta koji odmjenjuje djelo...". U svakom slučaju, i zaključak je posve u postmodernom duhu: kao epoha postmoderna ima svoje utemeljenje i specifični *Zeitgeist*, "epohalnu paradigmu", koja je ipak proces koji teče i ostaje otvoren i neusmjeren.

Iako "Filozofijsko tematiziranje postmoderne" ne pretendira na sveobuhvatan prikaz i objašnjenje problema kojim se bavi, ono ipak predstavlja vrlo uspješni pokušaj sumiranja jednog eminentnog filozofijskog, epohalnog, kulturnog, povijesnog... fenomena koji kod nas ima pionirski karakter (kao što ističe sam Krivak) jer predstavlja prvi i vrlo koherentan prikaz postmoderne (Postmoderne). Izbor autora i iznesenih tema čini ovu knjigu neizostavnom za daljnje bavljenje datim problemima i predstavlja poticajan uvod u promišljanje postmoderne.

Ernest Gellner

POSTMODERNIZAM, razum I RELIGIJA

Hrvatsko sociološko društvo,
Naklada Jesenski i Turk,
Zagreb, 2000, 143 str.

Haris Berbić

U nizu knjiga Naklade Jesenski i Turk i Hrvatskog sociološkog društva, u Biblioteci Revije za sociologiju objavljeno je djelo *Postmodernizam, razum i religija* autora Ernesta Gellnera, značajna i svestrana

intelektualca. Gellner naslovom knjige otkriva svoj predmet zanimanja u ovom djelu koje nastaje iz njegovih dugogodišnjih ocjena i ispitivanja specifičnih razvojnih problema u modernom društvu. Ovim djelom on razotkriva strukture i pozicije ideoloških opcija u današnjem modernom društvu što ga čini aktualnim u dinamičnom momentu globalnih preobražaja. Autor raspravlja, analizira i opisuje triangularnu aktualnost u suvremenom društvu, tri osnovna pogleda potrebna za njegovo spoznavanje i samorazumijevanje: religijskog fundamentalizma, zagovornika jedinstvene istine koja je samo njemu svojstvena, relativizma u obliku postmodernističkog trenda te analizirajući predstavlja vlastiti model koji sintetizira dva prethodno navedena pravca, a temelji se na kritičkom racionalizmu načela filozofije prosvjetiteljstva.

“Nema nikakve nade u povratak tradicionalnoj vjeri, pošto je ona jednom bila napuštena, jer je suštinski uvjet za postojanje tradicionalne vjere taj da onaj tko se nje drži ne zna da je tradicionalist. Kada on to zna, njegova je tradicionalna vjera slomljena. To je napuklina koja se ne može spojiti ni zacijeliti ni na koji način osim ako se ne istopi u vatri i ako joj se ne da drugi nov oblik” (Abu Hamid Muhamed El-Gazzali, *Obrana od pogreške*).

U osnovnom smislu riječ fundamentalizam znači povratak izvorima i osnovama izvorne, tradicionalne islamske misli, posebno učenju samoga Muhameda i prvih kalifa. U pogledu na religijski fundamentalizam, čija je doktrina vjerovanje u apsolutnu istinu, u usporedbi sa svjetskim religijama primjetan je snažan otpor islama prema sekularizaciji. Islam je jedina preostala civilizacija koja je oponent i jedina koja se uopće upustila u civilizacijsku utakmicu. Ostale svjetske religije procesom sekularizacije bile su sve više potisnute i marginalizirane, ali je islam uspio održati primat u politici i u društvu, zahvaljujući prije svega specifičnom obilježju religijske tradicije, “visokom islamu” koji je uvelike usklađen s potrebama moderniteta. Gellner u današnjem islamu vidi pred-

industrijsku vjeru koja je utemeljena i doktrinirana svjetska religija u kojoj se ne može prepoznati bilo kakav znak da će islam u budućnosti popustiti pred sekularizacijom. U današnjem islamu postoji tendencija prema reformi iznutra koja bi se mogla predstaviti i kao povratak izvornim lokalnim idealima, ali ne i kao odricanje od tradicije. U socijalnom ustrojstvu uočljiv je pokret ka nivelaciji svih klasnih i staleških razlika i podjela. Gellner kao primjer fundamentalističkog društva uzima iransko, u kojem u njegovoj socijalnoj biti ima nešto od pseudo-komunističkog ustrojstva u čijem su okviru, ako ne ukinute, socijalne razlike prigušene do mjere u kojoj ih ne bi mogli nazivati drastičnim. Fundamentalizam u političkom smislu teži formiranju teokratske države što je njegov primarni cilj. Za očuvanje svoje povijesne biti fundamentalizam treba teokratsku državu. S pozicija fundamentalističke doktrine kod dijela islamskog svijeta Iran danas predstavlja revizionističko društvo. Islamska društva u previranju (Alžir, Pakistan, Afganistan...) mnogo su aktualnija za fundamentalističku bit, a uspostava suverene države, ali ne teokratskog već građanskog tipa (Indonezija, Maroko...), indirektno ukazuje na činjenicu da ova društva, iako islamska, nisu fundamentalističke provenijencije. Kako tvrdi Gellner, u muslimanskoj religiji, postoji ugrađeni dualizam u obliku visoke tradicije koji je svojstven urbaniziranim područjima, i niske tradicije ruralnih područja. Autor zaključuje da je visoka tradicija po svojoj prirodi skripturalistička i religijski autoritet Kur’ana i religijsko šerijatsko pravo vjerskom autoritetu predstavljaju ključ i izvor bez premca. Istovremeno je egalitarizam odlika visoke tradicije što znači da se svaki pojedinac može domoći religijske časti i ugleda ukoliko je spreman predati se proučavanju religije i preuzeti sve potrebne religijske dužnosti. Time je visoka tradicija uvjetovana odricanjem i održavanjem rituala. Ono što karakterizira nisku tradiciju ruralnih područja jest vrlo niska razina pismenosti i religijski se autoritet investira većinom u osobnu karizmu, a na uštrb učenja. Zato se

može reći da je niska tradicija u pravilu hijerarhizirana; religijske časti i priznanja mogu se domoći samo oni koji posjeduju uglavnom nasljednu titulu sveca. Gellner tvrdi da je visoka tradicija promovirana od reformističkog islama, često isprepletena s nacionalnim pokretima, u skladu s potrebama moderniteta. Načelo skripturalizma je da potiče na obrazovanje što je važan dio uspješne industrijske države. Visoka tradicija je u suglasju s visokim stupnjem društvene mobilnosti i time imanentna industrijalizaciji. Potrebe modernoga vremena podrazumijevaju prihvaćanje sistematizacije vremena i discipliniranu radnu rutinu, poprimajući sličnosti s propisanim zahtjevima dnevne molitve, postom i ostalim religijskim obvezama. U opreci s tim stoji nedovoljna pismenost, hijerarhijski sustav i ekstatični rituali niske tradicije koji se ne slažu sa zahtjevima moderniteta. Ta je činjenica, a u kombinaciji s ključnim društvenim promjenama manifestiranim sve većom urbanizacijom i političkom centralizacijom, dovela do “dramatičnog premještanja težišta s pučkog na visoki islam”. To bi mogao biti jedan od mogućih odgovora na navedeni problem islama i sekularizacije. Gellnerovu teoriju podupiru empirijski dokazi o sve manjoj prisutnosti pučkih oblika islama. Njegova teorija nudi efikasno sredstvo protiv popularne predrasude na zapadu o islamu kao globalnoj sintagmi zla i obilježjima inherentno “tradicionalne” i “nazadne” religije koja inkarnira netoleranciju, isključivost, nepristajanje na dijalog i miroljubivu koegzistenciju s njihovim zapadnim antagonistima i oponentima, što se sve imputira islamu, a time i u sukobu sa zahtjevima suvremene industrijske privrede.

Postmodernizam u antropologiji predstavlja misaoni koncept kojim se akcentira utjecaj kulture na oblikovanje znanja. Prikazujući postmodernistički trend relativizma, Gellner analizira i definira veze unutar značenja samog postmodernizma u kojem je spoznaja nemoguća. Unutarnje percepcije prožete su značenjima vezanim kulturom te ih je potrebno “dekonstruirati”

jer su kontradiktorne. Zato postmodernisti, naglašava Gellner, ne uspijevaju “premostiti granice vlastitih otoka” u relaciji na subjekte jer bi objektivnom informacijom o spoznajnom karakteru subjekta počinili “najstrašnije svetogrđe i vjerolomstvo”. Time bi iskazali svoj površni pozitivizam u korist kolonijalizmu i kulturnoj nejednakosti čime sami sebe otkrivaju “kao čovjeka neosjetljiva na beskonačnu idiosinkratičnost svijua značenja i podjednako tako za ogromnu teškoću izvješćivanja o njima ili prenošenja značenja preko onog groznog ponora što dijeli područje jednog značenja od drugog”. Epistemologija se pojavljuje kao alternativni put u početku nadilaženja teorije spoznaje. Epistemološka tradicija ne daje oblik problemu spoznaje kao egalitarni hermeneuticizam već kao diskriminirajući spoznajni relativizam. Osnovna ideja tog pravca je u tome da bez obzira na to što su svi ljudi i umovi u stvarnosti jednaki, kulturne cjeline i sistemi značenja nisu.

Relativističko gledište prihvaća argument da je svijet postao mnogo kompleksniji i time odjeljivanje uloga više nije moguće te dalje navodi Gellner kako je to pokazatelj u kojem objektivnost dobiva na težini, a ne da je inherentnost pogrešna. Je li onda moguće uspostaviti vezu između načina na koji oruđa znanja proizvode svjetove, tvrdeći da ih pronalaze, ali ih ustvari proizvode, i te nejednakosti. Iz toga je vidljiv zaključak Gellnera o diskrepanciji u problematizaciji postmodernizma, pravca koji vodi svojevrsnom moralnom i intelektualnom nihilizmu.

Pitanje koje se postavlja glasi: kako može takvo stajalište istovremeno nijekati mogućnost izvanjske objave i potvrditi postojanje vanjskog transkulturalnog znanja? Gellner odabire put racionalističkog fundamenta-lizma, pravca koji poriče svaku mogućnost neovisnog otkrića te apsolutizira jedno supstantivno uvjerenje. Apsolutizirajući određena formalna proceduralna ograničenja spoznaje uvijek postoji samo jedan način za njegovo istraživanje i u načelu je transkulturalan. Fundamentalni racionalizam ne

glorificira jednu posebnu istinu. U nepostojanju apsolutne istine u obliku Objave nemoguće je monopol nad njom od strane bilo koje kulture i civilizacije.

Gellnerova načela znanstvene metode i procedure spoznaja sadrže prosvjetiteljsku provenijenciju. Kao izazov religiji predstavlja se prosvjetiteljska filozofija pa je stoga svaki društveni vidik upitan te ne postoji tradicija, institucija ili pojedinac za kojeg bi se moglo ustvrditi da posjeduje apriorni legitimitet. Kao paradoks, s druge strane, fundamentalni racionalizam apsolutizira i izdiže procedure prosvjeteljene spoznaje i predstavlja "znanje iznad kulture" kao radikalnu razliku od glavnih idealnih postavki relativizma. Gellner tako vlastito stajalište opisuje kao "prosvjeteljeni sekularni fundamentalizam".

Denis Bratko

PSIHOLOGIJA - UDŽBENIK PSIHOLOGIJE za GIMNAZIJE

Profil International,
Zagreb, 2001., 240 str.

Ines Čavar

U rujnu ove godine pojavio se novi udžbenik psihologije za gimnazije čiji je autor dr. Denis Bratko, docent na Katedri za opću psihologiju Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Time se broj udžbenika iz psihologije namijenjenih učenicima gimnazija povećao na tri - do sada su u upotrebi bili jedan udžbenik domaćih autora (Šverko i suradnici), također profesora zagrebačkog Odsjeka za psihologiju i jedan strani udžbenik, autorice Marije Fuerst.

U prvom poglavlju autor nastoji na jednostavan i sažet način razjasniti što psihologija jest, odnosno čime se ona bavi, te koje su prednosti znanstvenog proučavanja doživljavanja i ponašanja ljudi u odnosu na svakodnevno "psihologiziranje". Zatim

opisuje povijest razvoja psihologije u njezinoj početnoj, predznanstvenoj i današnjoj, znanstvenoj fazi, koja započinje s primjenom znanstvenih metoda, u prvom redu eksperimenta. Doživljavanju i ponašanju čovjeka moguće je pristupiti na različite načine, te Bratko opisuje šest pristupa suvremene psihologije - biološki, bihevioralni, kognitivni, psihoanalitički, humanistički i međukulturalni. Na pitanje "Što rade psiholozi?" autor odgovara opisom osnovnih grana suvremene psihologije - razvojne, opće, eksperimentalne i drugih. Posljednji dio prvog poglavlja posvećen je prikazu psiholoških istraživanja - metodama istraživanja i prikupljanja podataka, etičkim problemima, te redoslijedu postupaka u psihološkim istraživanjima.

Drugo se poglavlje bavi biološkim osnovama ponašanja, odnosno živčanim i endokrinim sustavom. Autor daje prikaz građe i funkcije temeljne jedinice živčanog sustava, živčane stanice, zatim središnjeg i perifernog živčanog sustava, te sustava žlijezda s unutrašnjim izlučivanjem koji je usko povezan sa živčanim sustavom. Najveća je pažnja posvećena za psihologiju najvažnijem dijelu živčanog sustava - mozgu.

U trećem je poglavlju obrađeno područje osjeta i percepcije. U čovjekovoj okolini, kao i u samom čovjeku, tj. ljudskom organizmu, neprekidno se odvijaju brojni fizikalni i/ili kemijski procesi. Različiti aspekti fizikalne, odnosno kemijske energije zahvaćaju se različitim osjetnim sustavima, te autor opisuje građu najvažnijih osjetnih sustava - vida, sluha i drugih, kao i način na koji ti sustavi pretvaraju fizičku energiju, odnosno podražaj u psihički doživljaj, odnosno osjet. U drugom dijelu ovog poglavlja Bratko razrađuje proces percipiranja, tj. proces analiziranja, organiziranja i osmišljavanja osjetnih informacija.

U četvrtom je poglavlju prikazano područje emocija i motivacije. Autor raščlanjuje emocionalnu reakciju u tri komponente - subjektivni doživljaj (npr. radost), izražajnu reakciju (npr. smijeh) i tjelesnu reakciju (npr. ubrzano disanje) i